

STJEPAN IVŠIĆ I HRVATSKI KNJIŽEVNI JEZIK (U povodu 100. obljetnice rođenja)

Zlatko Vince

I.

Prije stotinu godina rodio se u Orahovici (13. VIII. 1884) jedan od naših najvećih slavista, sveučilišni profesor Stjepan Ivšić. Već svojim ranim, zrelim radovima Ivšić je za blistao poput meteora, kada se vrlo mlad pojavio u našoj slavističkoj i lingvističkoj znanosti. Još kao student druge godine svratio je na sebe pozornost raspravom *Šaptinovačko narječje* (Rad JAZU, 1907), a 1913. izlazi mu doktorska disertacija *Prilog za slavenski akcentat*, u kojoj je proniknuo u bitnu razliku između naše štokavske i čakavske te ruske i litavske akcentuacije.

Uskoro su slijedile opsežne rasprave *Akcentat u Gramatici M. A. Reljkovića* i *Akcentat u Gramatici I. A. Brlića te Današnji posavski govor*, jedan od najiscrpnijih radova iz hrvatske i srpske dijalektologije iz prve polovice 20. stoljeća.

Za razliku od svoga učitelja Tome Maretića, koji je bio pravi kabinetski radnik, Ivšić je započeo svoju djelatnost kao izraziti dijalektolog, terenski radnik, objavivši – osim već spomenute magistralne radnje o posavskom govoru – i druge, npr. *Jezik Hrvata kajkavaca*. U tim i drugim radovima najveću je pažnju posvećivao akcentu pa je tako u raspravi *Jezik Hrvata kajkavaca* razvrstao kajkavske govore na akcentatskoj osnovi: na konzervativne i revolucionarne. Tim se pitanjima i kasnije navraćao, npr. u raspravi *Iz naše akcentuacije i dijalekatske problematike*. Prvi je proučio tzv. peti naš akcent, novi praslavenski akut (~) što ga ne poznaje naš književni jezik ali ga imaju i štokavski ikavski govori u Posavini i sjeveroistočnoj Bosni, proširivši time spoznanju o tome da tzv. novi akut imaju i štokavci, a ne samo čakavci i kajkavci, te je na tome izradio nauk o tri osnovna hrvatskosrpska akcenta.

Posebno se bavio istraživanjem naših glagoljskih spomenika te o tome objavio više rasprava, npr. *Dosad nepoznati hrvatski glagoljski prijevod iz staročeškoga jezika, Ostaci staroslavenskih prijevoda u hrvatskoj glagoljskoj književnosti, Hrvatska glagoljska deseteračka legenda o sv. Jeronimu, Sredovječna hrvatska glagoljska književnost* i dr.

Godine 1934. – dakle upravo prije pola stoljeća – pratio je kao službeni predstavnik JAZU – „drugi kamen” hrvatske književnosti – Baščansku ploču (koja se do tada nalazila u Jurandvoru u crkvi svete Lucije) u Zagrebu, gdje će u atriju palače JAZU naći otada svoje stalno mjesto. Povišenim i dirljivim riječima opisat će tada Ivšić svoje duboko, povijesno uzbuđenje što ga je prožimalo promatrajući i doživljavajući taj znameniti dokaz drevne hrvatske kulture u kojem se spominje hrvatsko ime i ime hrvatskoga kralja Zvonimira:

Ležim u gradu nekadašnjih krčkih knezova. Ležim umoran, ali ne mogu da usnem, a kad me san i nadvlada, brzo se prezam: u meni kao da svi živci dršću poslije svega onoga, što sam čuo, vidio i osjetio prošloga dana, kad sam ploču Jurandvorske Lucije prenio iz Jurandvora na Krk, da je otud prenesem dalje u naš Zagreb... Našao je jedan „Latinin”, koji je u iskrenoj želji, da se tzv. Baščanska ploča u crkvi svete Lucije

u Jurandvoru, jedan od najdragocjenijih hrvatskih spomenika ...spase od propasti i ožalošćavanja za najdalja pokoljenja, odlučio, da se ta ploča sa svoga sadašnjega, po sudu svih stručnjaka nepovoljnoga mjesta prenese u Jugoslavensku akademiju u Zagrebu... 'Zvonimirova ploča', kako je neki prozvaše, čuvat će se od sada u našoj Akademiji. Uvjeren sam, da će pred nju, kad bude postavljena, dolaziti mnogi poklonici naših narodnih svetinja i da će osjećaj pijeteta pred njom obuzimati svako pravo naše srce...''¹

Ostavio je iza sebe i neispunjene planove, ali djelomično i već uvelike gotove radove, pa su neki i objavljeni nakon njegove smrti. Tako se 1971. u Školskoj knjizi pojavila *Slavenska poredbena gramatika*, a priredili su je J. Vrana i R. Katičić. Iste godine izdana je u Münchenu omašna knjiga pretisaka Ivšićevih akcenatskih studija *Gesammelte Schriften zum slavischen Akzent*. Neki drugi radovi još čekaju da budu objavljeni.

Ivšić je ostao čitava života mnogostruk, temeljit, prodoran, čovjek dubokih i dalekih vidika, inventivan, precizan i pouzdan. Bio je prirodno uvelike nadaren, solidna obrazovanja, s osjećajem za jezične finese.

Taj njegov fini osjećaj došao je do izražaja i u njegovu poslu oko problematike našeg književnog jezika. Iako je Ivšić bio u prvome redu slavist i lingvist široka raspona koji je usmjerio svoj znanstveni rad drugim pravcem od onoga svoga učitelja Maretića, ipak se može zapaziti u njegovu radu stalna briga i zanimanje za problematiku književnog jezika, premda na tom području i nije ostavio cjelovito veće djelo.

II.

U povodu stote obljetnice rođenja tog velikana slavističke znanosti osvrnut ću se u časopisu za kulturu hrvatskoga književnog jezika na Ivšićev udio pri tome radu. Najprije ću prikazati njegove kritike koje odaju samouvjerenost, nadmoćnost, svijest o svojem solidnom znanju i sposobnosti. To se vidi, na primjer, u Ivšićevu članku u kojemu Ivšić zauzima kritičan stav prema radu Jovana Živanovića koji je ocjenjivao Karadžićeve složenice. Koliko god, veli Ivšić, poštuje rad „sijedoga borca za čistoću i jedinstvo našega jezika”, ipak mu prigovara u obradi tzv. nesamostalnih (zavisnih) složenica. Tako Ivšić *bogoglas* smatra sasvim dobrom složenicom, izvedenom od *boga glasiti*, analogno kao *domobran*, *kolobran*, *Bogoljub* i sl. Tvrdi da je i *licemjer* (ne *licomjer*) sasvim zgodna riječ. Rezimirajući Živanovićevu studiju Ivšić zaključuje kako pisac „ne pogada uvijek istinu, pa zato nema pravo što kao nepogrješiv sudija odriče drugome u tijem stvarima 'lebendiges Sprachgefühl'”.²

Dobro poznavanje poljskog jezika i tanahne napomene s obzirom na prijevod djela „Lilla Weneda” J. Słowackog iz pera tada mladoga Julija Benešića pokazao je Ivšić oštro zapažajući određene, manje prevodiočeve nedostatke.³

¹ S. Ivšić, Sveta Lucija u Jurandvoru i njezin dragi kamen. *Jutarnji list*, 1934, br. 8115, str. 3.

² S. Ivšić, Vukov prijevod kompozitâ (Kako je Vuk prevodio sa crkvenoslovenskog složene riječi u Novom Zavjetu.) Napisao Jovan Živanović. Sr. Karlovci, 1909, *Savremenik*, V/1910, str. 357-359.

³ S. Ivšić, Lilla Weneda (J. Słowacki: Lilla Weneda. Preveo J. Benešić. U Zagrebu 1910, *Savremenik*, VI/1911, str. 67-70.) Prof. Ivšić pregledao je i dio Gramatike J. Benešića koja se pojavila u Zagrebu god. 1939, na čemu mu se Benešić zahvaljuje na kraju djela.

Dok u prikazu Benešićeva prijevoda upozorava tek na manje nepreciznosti te mu je ocjena prijevoda pozitivna, vrlo je oštar u negativnoj kritici dviju knjižica Vladimira Čorovića *Serbokroatische Grammatik* i *Serbokroatische Lesebuch*. Ivšić vrlo kritički pokazuje kako zaslužno izdavačko društvo „Göschel“ nije bilo ni najmanje sretne ruke kada je izabralo Čorovića za pisca gramatike, jer je ona „potpuna negacija“ dobrih osobina jednog takvog djela, pa je Čorovićev rad „prava bruka i sramota za pisca“ koji je svoj posao obavio „tako traljavo, da ne vjerujem, da bi ga itko drugi od naših filologa mogao gore svršiti.“ Pri svojoj analizi Ivšić pokazuje kako su Čoroviću nepoznate najobičnije činjenice što ih mora znati svaki filolog, čak i takve što ih znaju učenici prvoga razreda srednjih škola. Kad Čorović umuje o jezičnim problemima, umovanje mu je naivno i smiješno. Iako je Čorović najviše pažnje poklanjao akcentu, ipak u bilježenju ima toliko pogrešaka da bi trebalo korisnika te knjižice upozoriti da se uopće ne obazire na te akcenatske znakove. Ivšić je nabrojio četiri stotine akcenatskih pogrešaka, od kojih bi se tek manji dio mogao odbiti na tiskarske pogreške: „Rekao bih, da je Čorović ili sam bez sluha ili da se igrao akcenatskim znakovima pa ih metao riječima na ukras, a tuđincima na strah.“ Čorovićeva gramatika u cjelini je takva da njezin pisac zaslužuje oštar prijekor što je među odlična izdanja Göschelove zbirke ugurao „svoju nakaradu za našu reprezentaciju“. Nije dovoljno, oštro mu zamjerava mladi Ivšić biti „rođenim Hercegovcem“ pa da budeš dobar filolog, „jer se 'Hercegovac' može roditi i na Sutli!“⁴

Sličnu poraznu kritiku objavio je Ivšić i o drugoj Čorovićevoj knjižici *Serbokroatische Lesebuch*. I ona je – prema Ivšiću prava „nakarada“. I čitanku i rječnik uz nju uredio je Čorović tako kako to ne bi smio nijedan ozbiljan radnik. Čorović je i u toj knjižici obilježio sve riječi akcenatskim znakovima, a Ivšić mu je pronašao dvije tisuće pogrešaka! Zato Ivšić zaključuje kako Čorovićev posao ne vrijedi „ni po lule 'našega' (a kamoli hercegovačkog) duhana i koliko sastavljaču ove sramotne knjižice dolikuje govoriti o čijoj 'naučnoj akribiji'“.⁵

III.

Još prije ulazi mladi i perspektivni slavist u vrlo oštru polemiku s Nikolom Andrićem u vezi s Andrićevom knjižicom – *Branič jezika hrvatskoga* koja se pojavila 1911. u dva izdanja. Radi se o intervenciji mladoga učenjaka koji se brzo i odlučno uspinjao ne samo u hrvatskoj jezičnoj znanosti nego i u skoroj sveučilišnoj karijeri. Samouvjeren, nadmoćan, svjestan znanja i svojih sposobnosti Ivšić se vrlo oštro okomio na starijega i tada već priznatoga javnoga radnika dra Nikolu Andrića. Diskusija, upravo polemika između dvojice stručnjaka poprimila je i vrlo oštre razmjere. Ivšićeva je kritika bila vrlo autoritativna i stručna. Ona je ukazivala na određene Andrićeve pogreške i s obzirom na jezična rješenja do kojih je Andrić dolazio i s obzirom na jezik i neke Andrićeve stilske neuglađenosti. Andrić nije usvojio Ivšićeve prigovore, nego ih je vještim načinom odbio.

⁴ S. Ivšić, *Serbokroatische Grammatik* (Gramatika V. Čorovića u S. Göschel 638), *Savremenik*, VIII/1913, 445–446.

⁵ S. Ivšić, *Serbokroatische Lesebuch* (VI. Čorović, S. Göschel 639), *Savremenik*, VIII/1913, str. 559–560.

Andrićeva je obrana u cjelini bila duhovita, polemički vješta, ali ipak jednostrana, ne prihvaćajući nijednoga recenzentova prigovora. S druge strane, polemika je poprimila i oštar ton u kojem se osjeća međusobni animozitet. Tako Ivšić ipak pretjeruje kada Andrićevo djelo sasvim odbija: „U svojoj sam dosadašnjoj ocjeni Andrićeve knjige bjelodano dokazao, da je *kora* u 'Braniču' veoma *hrapava* i *kvrgava*, često upravo puna *crvotoči*, – a kora je samo Andrićeva, jer je zdrava i valjana *jezgra*, koliko je ima, *tuda*. Pokazao sam i *to*, kako je jezgra, što je Andrić hoće gdjegdje da oljušti, obično *pušljiva*.”

U Ivšićevoj pedantnoj, znalačkoj i preciznoj kritici mogu se zapaziti ipak određene pretjeranosti u ocjeni knjige. Ivšić, naime, ipak pretjeruje kada na osnovi određenoga broja pogrešaka i nepreciznosti kao i nekih stilskih hrapavosti, sasvim negativno ocjenjuje Andrićevo djelo u cjelini. Andrićeva knjiga bila je popularno znanstveno djelo koje je, uz određene pogreške (naročito u I. izdanju), ipak na lak i privlačan način zainteresiralo širu čitateljsku publiku za probleme književnog jezika. Osim toga, Andrić se znao i udaljiti od nekih jezičnih norma koje su bile strane hrvatskoj upotrebnoj normi, pa mu se to može upisati i u zaslugu. Iako nije imao Ivšićeve lingvističke naobrazbe, iako nije bio znanstveno akribičan kao Ivšić, ipak je na određena jezična pitanja gledao slobodnije, elastičnije. I u naše dane dobivaju neki Andrićevi prijedlozi svoje opravdanje.

Ali kada navodim određene Andrićeve priloge za hrvatsku jezičnu normu, ne umanjujem time Ivšićeve neprolazne zasluge i na tome polju. Osim toga, treba Ivšiću u prilog reći i to da ga je uvijek vodila samo iskrena i ozbiljna težnja da dosljedno provodi svoje znanstvene spoznaje.⁶

Posebno je ilustrativno za Ivšićevu preciznost i osjećaj za književni jezik promotriti njegov postupak pri lektoriranju rukopisa knjige hrvatskoga književnika Frana Mažuranića koja se pojavila 1927. pod naslovom *Od zore do mraka* u izdanju Matice hrvatske. Već sam naslov „Od zore...” mjesto „Od jutra...”, kako ju je htio nasloviti Mažuranić, pregnantiji je od Franova naslova. Pri lektoriranju Mažuranićeva rukopisa Ivšić je pristupio poslu pretežno kao lingvist, gramatičar, a ne toliko kao književnik. Međutim, on se nije pokazao kao puki gramatičar, ne primjenjujući normu zbog same norme, nego ju je zbog umjetničkog teksta katkada primjenjivao, a katkada nije. Nema mnogo primjera kojima je Ivšić smanjio izražajnost Mažuranićev teksta, nego je svojim zahvatima još i pojačao izražajnost.” Mažuranićev je tekst nakon Ivšićeva zahvata postao mažuranićevskiji, a ne ivšićevskiji, Ivšićev se rad stopio s Mažuranićevim djelom i, da nije bilo spora, za samoga Ivšića i utopio.”⁷

Godine 1928, godinu dana nakon objavljivanja Mažuranićeve knjige *Od zore do mraka* – koja je izazvala određeno nezadovoljstvo autora, ali i drugih nekih iz Mažuranićeve obitelji⁸ – nastaju u Hrvatskoj nove prilike i na jezičnom polju: oni hrvatski pisci koji su u početnom oduševljenju nakon 1918. počeli pisati ekavski vraćaju se opet ijekavštini. To je početno oduševljenje ekavicom bilo i šire nego što se obično misli. Hrvatski jeziko-

⁶ S. Ivšić, Dr. N. Andrić, Branič jezika hrvatskoga, Hrvatski pokret, Zagreb, 1911, br. 124. i dalje. O cjelokupnoj polemici usp. Z. Vince, Polemika Ivšić-Andrić oko „Braniča jezika hrvatskoga”, Filologija JAZU, knj. 11, Zagreb, 1982–1983, str. 197–228.

⁷ S. Babić, Ivšić kao lektor Mažuranićeve knjige *Od zore do mraka*, Hrvatski znanstveni zbornik, sv. 2, Zagreb, 1971, str. 250.

⁸ I. Bričić, Dokumenti o životu i ličnosti Vladimira Frana Mažuranića, Zagreb, 1960.

slovcu Maretić, Boranić i Ivšić nisu prihvatili ekavicu.⁹ Otrežnjenje dolazi već i prije, tako da neki prestaju pisati ekavicom nakon kratkog vremena, Barac godine 1926, a gotovo svi 1928. Te se godine pojavljuje Hrvatska revija, središnji hrvatski književni list toga razdoblja, pa je kratko vrijeme, u II. godištu časopisa, uz B. Livadića, urednik i S. Ivšić kao istaknuti jezični stručnjak. U časopisu se naročita pažnja poklanja pravilnosti i čistoći književnog jezika i u vrijeme kada je urednikom bio Ivšić i onda kada se tog posla prihvaća Blaž Jurišić, koji će časopis uređivati desetak godina. Čini se, po nekim znakovima, da se već pri osnivanju časopisa – Hrvatska revija – pomišljalo na društvo kojemu bi bila zadaća borba za pravilnost i čistoću hrvatskoga književnog jezika, ali do toga je ostvarenja došlo kasnije, godine 1936, odnosno 1938.

Treba napomenuti da se 1929. pojavio tzv. zajednički pravopis. Nova pravopisna pravila uvedena su odlukom ministra prosvjete Bože M. Maksimovića. Članovi komisije bili su Belić, Stojanović, Maretić, Rešetar, Boranić, Kuljbakin, Ramovš, a nakon odlaska M. Rešetara u Italiju i S. Ivšić. Međutim, toga se pravopisa nije držao ni Maretić ni Ivšić.

Godine 1933. pojavio se u Beogradu časopis Naš jezik, što ga je, uz druge, uređivao kao glavni urednik prof. A. Belić. Iako se prof. Ivšić nije u svemu slagao s fizionomijom časopisa, ipak je u njemu objavio nekoliko manjih priloga, dok se u Nastavnom vjesniku pojavljuju oštri članci B. Jurišića, Ivšićeva prijatelja, koji zamjerava časopisu što želi da Naš jezik proširi na „ceo naš narod” onaj beogradski žargon kojemu je odrekao pravo i T. Maretić u jednom inzervjuu u beogradskoj Pravdi. Osvrćući se na reakciju uredništva Našeg jezika koje izjavljuje da su „štedeli pokrajinske osjećaje našeg naroda”, Jurišić piše nov članak pod naslovom: „Sve je dobro što oni napišu” u kojem, među ostalim, veli: „Ne trebaju gospoda da štede 'pokrajinske osjećaje' naprosto zato što ih kod nas nema, jer nismo ničija pokrajina i nemamo ambicije da to budemo. Branimo svoj književni jezik i odbijamo nametanje onoga, što ne valja... I samo se tako moglo dogoditi to da su na svim općinskim tablama u Hrvatskom zagorju, gdje nikad nitko nije čuo za 'opštinu', pribijeni natpisi 'opština', premda i Naš jezik tvrdi, da glasovnim zakonima našega jezika odgovara bolje 'opština'. Ali ipak Naš jezik dodaje: 'Neka stoje naporedo i opšti i opći, pa koje pobedi' i pri tom misli: 'mi već znamo koje će pobediti.'¹⁰ O neprihvatljivu liku *opština* za Hrvate progovorit će uskoro i Ivšić u Hrvatskom jeziku.

U Zagrebu se i dalje radi na tome da se pokrene društvo koje bi se imalo brinuti za pravilnost i čistoću hrvatskoga književnog jezika, tj. da bi se „moralo nešto učiniti kako bi se hrvatski jezik kao najvažniji faktor hrvatske narodne kulture sačuvao u svojem razvitku od različitih loših utjecaja.” Dana 16. svibnja 1936. izabran je i privremeni odbor Društva „Hrvatski jezik”. Na čelu privremenog odbora bio je T. Matić, a odbornici su S.

⁹ T. Maretić izdao je 1924. Jezični savjetnik pisan ijekavski, ali je Pristup. str. V–XXXI objavio ekavskim govorom.

¹⁰ B. Jurišić, Naš jezik, Nastavni vjesnik. XL, str. 240–241. Posljednjih se desetak mjeseci, veli Jurišić, drže ankete o jeziku, u beogradskim novinama i časopisima osniva se Društvo za srpski jezik i književnost, a pokrenut je i Naš jezik. Taj časopis želi proširiti „beogradski žargon”, što pisac odbija, pozivajući se i na autoritet prof. T. Maretića. Maretić im je u anketi beogradske „Pravde” 25. XI 1931, odrekao pravo na širenje toga žargona. Maretić je izjavio u Pravdi da Hrvati nakon rata pišu bolje nego prije, a Srbi gore nego prije. Jurišić veli da je pohvalno zauzimanje za jezičnu pravilnost, ali treba da se okane da takvu čistoću jezika kako su je pokazali u prvome broju „prošire na ceo naš narod.”

Ivšić, uz F. Fanceva, F. Hefflera, B. Jurišića, V. Radnića, M. Stojkovića, P. Tijana, M. Ujevića i M. Strašeka.

Pošto je Banska uprava potvrdila društvena pravila 17. veljače 1937, Odbor je počeo organizirati Društvo, pa je prva glavna skupština održana 6. lipnja 1937, a časopis Hrvatski jezik – pod uredništvom S. Ivšića – pojavio se godine 1938.

Osnivanje Društva pozdravio je u Hrvatskom dnevniku I. Goran Kovačić, zatim Luka Perković, a u Jutarnjem listu pozdravlja nov časopis suradnik s riječima da je on danas potreban našem svakom intelektualcu kao korica kruha. U Našem jeziku prikazuje prvi broj Hrvatskog jezika M. Moskovljević. Od više suradnika časopisa najviše je priloga dao urednik S. Ivšić, 90 stranica od 205 cijeloga godišta.

Kada se pojavio prvi broj časopisa uputio je dr. J. D. uredniku Ivšiću poziv da javno odgovori na sedamnaest pitanja u vezi s uređivanjem lista, s obzirom na fonološki način pisanja i drugim zamjerkama. Članak je naslovio „Čekamo odgovor”.¹¹

Već prije pojavljivanja časopisa javljaju se pojedinci, nakon uvođenja nepopularnog tzv. zajedničkog pravopisa, s prijedlogom da se u hrvatski javni život uvede onakav pravopis kakav je bio prije 1892, kada je za škole bio propisan Brozov Hrvatski pravopis zasnovan na fonološkim načelima. Takve prijedloge iznose Milica Vandekar-Radić, Imbro Štivić, Jozo Dujmušić. Iz Ivšićevih članaka vidljivo je da su se za etimološki pravopis zalagali i službeni predstavnici Hrvatske seljačke stranke te su istaknuti pojedinci dolazili S. Ivšiću, kao uglednom jezičnom stručnjaku, da se svojim autoritetom založi za ponovno uvođenje etimološkog pravopisa. Nije stoga čudno što se kao prvi članak u novopokrenutom Hrvatskom jeziku pojavio Ivšićev članak Etimologija i fonetika u našem pravopisu.¹²

Prof. Ivšić uvjerljivo je pokazao u tom članku da je našem jeziku primjereniji fonološki pravopis dok je drugim slavenskim jezicima bolji etimološki. Pokazujući primjere iz slovenskog jezika, poljskog, češkog, ruskog Ivšić postavlja pravilo: što je u jednoga dobro, ne mora odmah biti i za svakoga.

U obrani fonološkog pravopisa svakako se i pretjerivalo, tako je, na primjer, u predgovoru svoje „Istorije hrvatskoga pravopisa” Maretić tvrdio da je pismo tek živa ljudska riječ uhvaćena i postavljena na pisani materijal s namjerom da oku čitateljevu javi ono što živa riječ izriče slušaočevu uhu. Jedina je zadaća pisma – po Maretiću – da potpuno odgovara živoj riječi, pa pismo i riječ imaju sasvim „jedno s drugim da se pokriva.”

Takvo deciderano Maretićevo mišljenje Ivšić modicom priznaje ga tek djelomično ispravnim. Nije, naime, potrebno da i pismo bude složno od glasovnih elemenata kao i živa riječ, čak takvo pismo nije svaki put i najbrži i najsigurniji način da se u potpunosti prenese sadržaj žive riječi. Zapravo i nema pisma koje bi u potpunosti odgovaralo živoj riječi. Njoj određenu jasnoću ne daju tek odjeliti glasovi koje bi fonološko pismo moglo vjerno prenijeti na papir. Riječ ne čine živom i jasnom tek goli fonemi, nego i naglasak, ton i dijelovi riječi i čitave rečenice, pa onda ritam, melodija, tempo, popratni pokreti

¹¹ Usp. Nezavisnost, br. 17. od 18. VI. 1938. Od uredništva traži da odgovori „Koje su to dobre strane Beličeva pravopisa, koji je potvrdio i sam g. Dr. Ivšić god. 1929”? Zatim: „Kako to da je glavni urednik toga časopisa vukovac kao i kod beogradskog časopisa Naš jezik”?

¹² Iako je urednik namjeravao kao uvodni članak objaviti drugi svoj tekst, zbog aktualnosti teme objavio je članak o etimologiji i fonetici na prvom mjestu u prvom broju svoga časopisa.

lica i ruku, pa i sama situacija. I najoptimalnije fonološko pismo tek je skup mrtvih grafema koji uvijek i ne moraju biti najjasnije slike određenih predodžaba.

Ivšić u svome programatskom članku o pravopisu dodaje i bilješku: „Kad bih htio još štogod kazati kao psiholog, onda bih morao priznati, da naš fonetski pravopis *slabi* donekle *analitički misao*”, na što je u već citiranom osvrtu dosta oštro reagirao Moškovičević, užasnut što se i u najmanjoj mjeri daje ikakva prednost etimološkom principu.¹³

Ivšić u članku oštro odbija prijedloge Milice Vandekar-Radić i Imbre Štivića te izražava misao da se „etimološki” pravopis javio u iliraca pod češkim utjecajem, a tome je pogodovala misao slavenske jezične zajednice. Riječi su se pisale s vidljivim korijenom kako bi njihov pisani oblik bio što sličniji oblikom i u drugim slavenskim jezicima.

Za vrijeme rata dobio je službeni poziv da vodi Ured za hrvatski jezik i da uredi novi etimološki pravopis, ali je Ivšić odbio i jedno i drugo.¹⁴ U jednom predavanju sredinom 1941. (6. VI. 1941) Ivšić posebno ističe kako se zauzimala radićevska skupina za „etimologiju” (V. Maček, R. Herceg, Milica Vandekar-Radić) pa je R. Herceg dolazio k Ivšiću da bi pregovarao o suradnji s Hrvatskim jezikom na temelju uvođenja etimološkog pravopisa. Ivšić napominje da je takve prijedloge energično odbio i tražio da se ostane pri starom pravopisu (fonološkom) Matice hrvatske. Posebno je pokazao kako glasovna građa hrvatskog jezika (za razliku od drugih slavenskih jezika) traži fonološko pisanje, a etimološki pravopis treba odbiti kao nehrvatski, nastao pod češkim utjecajem.

Kada je propao pokušaj da se zadrži fonološki način pisanja, objavljuje poseban članak pod naslovom *Naš izgovor kroz rime*¹⁵ te pokazuje kako „etimološki” pravopis zavodi mnoge u bludnju da se i izgovara onako kako se „etimološki” piše, pa predlažu izgovor: *častnik, bezznačajan, izpuniti.*” Upravo zato, što je takvo shvaćanje potpuna zabluda, nakanio sam se, da napišem ovo nekoliko redaka” započinje Ivšić svoje raspravljanje o pravilnom izgovoru, „Jer treba da osobito istaknem, da mi možemo p i s a t i, kako hoćemo, e t i m o l o š k i ili f o n e t s k i, ali u obadva slučaja izgovor naš mora biti onaj i s t i, tj. onaj, koji odgovara prirodnom svojstvu hrvatskoga jezika; nametanje drugoga kojega izgovora bilo bi nasilje na našem jeziku”. Pokazuje kako je krivo ocjenjivao F. S. Kuhač u svojoj knjižici „O hrvatskom ...pravopisu” pisanje *žalostno, koristno* kao muževno i krepko, a pisanje fonetsko kao „nemuževno i bapsko.” Učenjaci se trude, veli Ivšić, da utvrde pravi narodni izgovor te da rezultate svojih istraživanja objave i drugima, pa da se prema njima postave normativna pravila. Stručnjaci opažajući živi govor i ogledajući starije pisanje riječi (kao npr. *žalostno*) došli su do zaključka da se *t* u suglasničkoj skupini *stn* gubi, prema čemu je onda u fonološkom pravopisu postavljeno pravilo da se piše samo *sn*, ali to nije nikakva samovolja kojega jezikoslovca, nego činjenica utvrđena na zbilji. Sviđa li se kome pravi naš izgovor ili ne sviđa, za to nisu krivi jezikoslovci. Zatim citirajući velik broj stihova hrvatskih pisaca, starijih i novijih, dolazi do zaključka da se ima *čitati* onako kao da je sve pisano fonološkim načinom. Ivšić završava svoj članak s napomenom da to za jezične stručnjake

¹³ Naš jezik, VI/1939, str. 162.

¹⁴ S. Ivšić, Iz najnovije historije našega pravopisa, Jezik, II, str. 42.

¹⁵ Alma mater croatica, V/1942, br. 8–9.

nije nikakva novost, novo je tek utvrđivanje našega izgovora rimama naših pjesnika. O pitanju je li naš izgovor „muževan” ili „bapski” neće, veli, govoriti. Ipak, izgovor kakav je „izlazio iz navedenih primjera, potvrđuje i *lički* narodni govor, za koji ne mislim da će tko reći da je bapski.”

IV.

Kada se pojavio prvi broj Hrvatskog jezika, osvrnuo se na njega s pozicija pretjeranog i prenaglašenog purizma Martin Kuzmić, koji je uredniku Ivšiću prigovorio zbog gotovo svake strane riječi što ih je ovaj upotrijebio u svojim člancima i dopustio drugima da ih upotrebljavaju.¹⁶ Kuzmiću se čak čini da nije ni trebalo izdavati poseban časopis koji će, veli, jedva naći pedesetak do stotinu čitalaca–pretplatnika, koji i sami ne kvare jezik, „dok će tisuća pokvarenika ostati bez pouke i popravka”, pa bi, po njegovu mišljenju, bilo bolje da se jezik popravlja tamo gdje se kvari – u novinama. Društvo Hrvatski jezik trebalo se stoga „nastaniti u koje novine”.

Prigovara uredništvu što u časopisu ne govori o čistoći hrvatskoga književnog jezika, kao da je „naumice htjelo ovlastiti svoje članove, da po hrvatskom jeziku šaraju, mute trune, smete tuđicama, gdje treba i gdje ne treba.” Zatim nabraja vrlo opsežno tuđice u časopisu na oko četiri novinska stupca. Tako traži da se upotrijebi: mjesto fonetika – *glašenje, izgovaranje*, adresat – *naslovnik*, badava – *besplatno*, univerzitet – *sveučilište*, seminar – *sjemenište*, tek – *istom*, barbarizam – *tuđica, iskvareni izraz, oblik*, filološki – *jezikoslovni*, dijalekt – *narječje*, škola – *učionica, učilište*, grafički – *pismeni*, vokal – *samoglas*, štamparija – *tiskara*, reforma – *preinaka, preudezba*, alfabetski – *abecedni*, gramatika – *slovnica*, stilistika – *nauka o slogu*, futur – *buduće vrijeme*, evolucija – *razvitak*, kulturn – *prosvijećen, obrazovan*, političar – *državnik, državnikovalac*, filozof – *mudroljubac*, interes – *zanimanje*, elemenat – *počelo, čestica*, ritam – *tok*, melodija – *pjevnost, pojnost*, simbol – *znak*, relativno – *prilagođeno*, subjektivno – *samovoljno*, konzervativan – *čuvaran, postojan*, efekt – *učinak, posljedak, dobit, korist*, velarno – *mekonepečano*, klima – *podneblje*, konstitucija – *građa*, kompliciran – *spleten, zamršen*, košulja – *rubaća*, makar – *i ako, pa ako, da i, rezultat – posljedak*, klimatski – *podnepski*, direktor – *ravnatelj*, fontana – *studentac, vodoskok*, miris – *vonj*, karanfil – *klinčac*, partitivni – *česni, dioni*, tradicija – *predaja*, cilj – *smjer*, proza – *nevezani govor*, mikrofon – *povećalo glasa*, komparativni – *porredbeni*, dezert – *bjegac, bjeGUNac, prebjeg, uskok*, ovalan – *jajast*, kamata – *postotak*, temelj – *osnova*, sigurno – *pouzđano*, faktor – *činilac, čimbenik*, kultura – *prosvjeta*, profesor – *nastavnik* i dr.

„Tuđice su opasna bolest 'Hrvatskog jezika', svake hrvatske knjige i novina, 'Hrvatski jezik' mora izliječiti najprije sam sebe... pa onda liječiti druge... Treba dakle tuđice tjerati, zamjenjivati hrvatskim riječima, opisivati im značenje ili ih metati u izvornom nenacerenom obliku: solstitium, ne solsticij itd.” – upozorava Kuzmić te napominje da njegove napomene nisu radene u zlobi i zavisti.

¹⁶ Opaske svakovrsne, Hrvatski dnevnik, 27. II. 1938, str. 23–24.

Već 6. ožujka 1938. izišao je u istom listu, tj. u Hrvatskom dnevniku (na str. 19) Ivšićev odgovor na Kuzmićev napad. Prof. Ivšić se mnogo ne uznemiruje što ga naš „poznati klasični filolog”, inače njegov dobar prijatelj, nije dočekao „raširenih ruku i u lice poljubio”. Ni prijatelji se u mnogom ne slažu, pa se tako razilaze i njih dvojica. Ivšić veli kako bi mogao pomisliti da se M. Kuzmić htio našaliti jer za čist hrvatski jezik preporučuje i *sjemenište* ili *vježbalište* za *seminar*, *učionica*, ili *učilište* za *školu* i sl.

Kuzmić je, veli, iznio preko dvjesto zamjena, a uz to još traži da mu se pomogne da se prevedu i riječi za koje on nije pronašao zamjene, za: *kaput*, *ministar*, *drama*, *katolik*, *balada*.

Svi bi se jezici, pa i najrazvijeniji, pretvorili u „nemoćne mutavce”, kad bi se iz njih istjerivale takve riječi što ih izbacuje Kuzmić. Talijani bi, na primjer, riječ *filosofo*, po Kuzmićevu receptu, morali pisati *amante di sapienza*, a i samo ime i prezime Martina Kuzmića trebalo bi „preudesiti” (reformirati) jer je sklopljen od tuđica *Martinus* i *Cosmos*, pa bi se trebalo zvati *Davorin Kozmić*.

Kuzmić je svojim osvrtnom pomogao da se Hrvatski jezik razglasi kroz Hrvatski dnevnik, napominje Ivšić, neki se njegovi savjeti mogu i razumjeti, ali slušajući Kuzmićeve preporuke mogli bismo hrvatskom jeziku više odmoći nego pomoći: „Jer kao što prava narodna svijest nije ni u seljačkom opanku ni u gospodskoj cipeli, ni u kožuhi ni u fraku, nego u srcu i glavi svjesnoga pojedinca, tako se doista *čist duh*, koji je u jeziku znatniji i dragocjeniji od ruha, ne očituje u pojedinim riječima, nego u onoj osobitoj moći, koja i tuđice i našice umije oblikovati, uređivati i slagati za jasno izricanje *svojih* misli i *svojih* čuvstava.”

Time je Ivšić odgovorio na pretjeranosti u Kuzmićevu postupku. Napomenuo je, s pravom, da se program časopisa Hrvatski jezik ne može iscrpiti u samom popravljaju jezičnih pogrešaka kakve se pojavljuju u novinama. Stoga je društvo smatralo da je bolje da izdaje poseban časopis nego da „poput beskućnika” objia tuđe pragove, a broj pretplatnika daleko nadmašuje onaj broj što ga proriče časopisu M. Kuzmić¹⁷.

U časopisu je Ivšić napisao nekoliko važnih, načelnih priloga, kao što je, npr. Tužbe zbog kvarenja jezika. Članak je bio složen već za prvi broj časopisa, ali je u prvome broju objavljen tada preči već spomenuti članak Etimologija i fonetika u našem pravopisu. Ivšić je protiv riječi što se često nameću iz Beograda službenim putem. Tako su veli, naše *suće* istisnule *sudije*, naše *cestare* – *putari*. Mnogi se bune što u Beogradu odbijaju ne samo zagrebačke „kroatizme” nego i ono što im se u zagrebačkom književnom jeziku ne sviđa proglašujući to *pokrajinskim*, pa kao primjer navodi dobre riječi *liječnik* i *ljekar*. I riječ *liječnik* upotrebljava se već u 14. stoljeću, dok neki s beogradske strane tvrde kako nije dobra jer, tobože, nije izvedena od imenice *lijek*, nego od glagola *liječiti*. Ivšić dokazuje kako je riječ *liječnik* građena kao *vijećnik* prema *vijeće*, a ne treba nam, veli ni *zubni ljekar* mjesto dobre naše riječi *zubar*. U Zagrebu se, veli Ivšić, jelo i piće *naručuje*, u Beogradu *poručuje*, dok u Zagrebu poručuju što jedni drugima (javljaju po kome). Kako da se dakle ne naljute u Zagrebu kad im se s beogradske strane kaže da govore „pokrajinski”.

¹⁷ S. Ivšić, „Opaske svakovrsne” o „Hrvatskom jeziku”, Hrvatski dnevnik, III/1938, br. 653, str. 19.

Iako u Beogradu s pravom odbacuju mnoge zagrebačke novotvorine, npr. *kolodvor*, ipak se može tvrditi da je uvijek bolje ono što se u Beogradu govori i piše, npr. *moreuz* (njem. Meerenge), za što se u Hrvatskoj upotrebljava bolja riječ *tjesnac*. Poštedena nije ostala ni riječ *općina*, kako govore i pišu Hrvati od najstarijih vremena, jer se „naturio” naziv *opština* i ondje gdje prije nije bio običan, iako bismo očekivali protivno: da će se prvi narodni izgovor prenijeti i onamo gdje se prekinuo. Ivšić napominje kako „navike i simpatije ne smiju ni kod nas da budu jače od svih drugih razloga”.¹⁸

Načelan je i važan članak Hrvatski književni jezik. Povod članku bio je nepotpisani prigovor u Hrvatskom dnevniku (11. II. 1938) upućen Ivšiću i Društvu „Hrvatski jezik” da su tobože pristali na Mareticevo „naučanje”: „da je Vuk jedini, a ne samo najbolji izvor hrvatskoga književnog jezika”. Ivšić odbacuje takav prijekor ističući kako takvo što Maretić nikada nije rekao te opširno tumači i gledišta i prigovore Ante Radića na bit književnog jezika.

Budući da je književni jezik redovito rezultat kompromisa i prilagođavanja, nemoguće je i pomisliti da bi Karadžić mogao biti jedini izvor za hrvatski književni jezik. Tako ne bi mogao nitko reći ni onda da je Karadžić i mnogo veći književnik nego što doista jest, tvrdi Ivšić te domeće kako svako vrijeme, pa i svaki pisac ima svojih jezičnih potreba koje nije moguće tek na jednom izvoru i na jednom ugledu namirivati. Tu prof. Ivšić posebno ističe i kontinuitet hrvatskoga književnog jezika: „Današnji je hrvatski književni jezik samo organski nastavak onoga našega književnog jezika, što smo ga mi imali i prije Vuka, pa je to Vuk, koji je doista otac današnjega srpskoga narodnog književnog jezika, i priznao...”¹⁹

Instrukivan je i Ivšićev članak Novine i evropeiziranje našega jezika u kojemu pokazuje katkada smiješne i neprihvatljive stilizacije rečenica napisanih u brzini, ali mu je glavna zadaća bila da progovori o posebnom novinskom stilu, dakle o jeziku jedne struke. Evropska zajednička kultura zblížila je ne samo srodne indoevropske jezike u kojima su nastali odgovarajući kalkovi nego se ta kulturna srodnost ogleda i u jezicima koji su genetski različiti. Kulturna izmjena evropeizirala je i način mišljenja i izricanja tako da u njima možemo naći odraz „evropskog mentaliteta”.

Priznajući razumljive jezične klišeje (*spontane* ovacije, *dalekovidna* politika, *iscrpan* referat, *tijesna* suradnja, *energične* intervencije, *začudna* lakoća itd.), osuđuje nepotrebne i blijede novinske klišeje, kada se što može izreći i drugačije, točnije, pa analizira i osuđuje prečestu upotrebu imenice *predmet*, *povlačiti posljedicu*, *krugovi*, *problem*, *svesti na zajednički nazivnik*, te završava s napomenom kako treba imati mjere i granice pri upotrebi evropeiziranja književnog jezika. To će se postići tek dubljim proučavanjem svoga rodenoga jezika i originalnih djela.

Pored spomenutih priloga objavio je Ivšić i druge manje ili veće priloge: Iz našega izgovora, Jedan čakavsko-kajkavski dijalektizam u Vuka i u našem književnom jeziku, Nazivi kao kajkavština, Neki hiperštokavizmi, Ogleđi Sovićeva prijevoda Staroga zavjeta, Značenje glagola štetovati. Osim toga objavio je odgovore Uz napomene naših čitalaca, i Pitanja i odgovori.

¹⁸ Hrvatski jezik, str. 78.

¹⁹ HJ, str. 35.

Suradivao je i u poslijeratnom Jeziku člancima: Neki primjeri s afrikatom mjesto tjesnačnoga konsonanta, Oko naše ortoepije, Značenje riječi *posjek* u Dubrovačkim poslovicama, Iz najnovije historije našega pravopisa, Nešto o jeziku u našoj versifikaciji.²⁰

V.

Ivšić je pregledao i priredio nova izdanja Maretićeva prijevoda Homerove Ilijade i Odiseje. On je već za drugo Matičino izdanje Odiseje iz godine 1912. dotjerao to izdanje uglavnom u jeziku i u metrici, rjeđe u samom prijevodu. Promjene u Maretićevu prijevodu činio je Ivšić u želji kako bi se jezik prijevoda što više približio današnjem književnom jeziku, te je uklonio iz prijevoda nepotrebne arhaizme, turcizme i neobične dijalektizme, npr. *žrc*, *vraštvo*, *jurve*, *visokodvarni*, *međer*, *sunder*, *opoplastiti se* (oprijeti se), *štito* (mj. štit), *užditi*, *potlje* i dr. Klonio se i nezgodnih elizija (*ć'mo*,) *ćemo* (*b*) *bi*, na više mjesta uklonio je, veli, neprirodni, pogrešan namještaj enklitika kada su stavljene iza riječi kojoj ne pripadaju, a uklonio je i kakvu gramatičku nepravilnost ili hrpavost, pa i akcent. Njegova je ruka, sam veli, zahvatila u novijim izdanjima u nekoliko tisuća stihova.

Kako nije samo „priredio” nova izdanja nego i dotjerao velik broj stihova „zato može njegovo ime s punim pravom stajati uz Maretićevo”²¹. Po mišljenju nekih kritičara Maretić – Ivšićevi prijevodi idu u red najboljih svjetskih prijevoda Homera, pa Maretićev prijevod u Ivšićevoj verziji” jest remek-djelo naše prijevodne književnosti”, ono je „najdragocjeniji prilog naše prijevodne književnosti i naša trajna kulturna vrijednost.”²²

Zanimljivo je možda spomenuti da je jedan od prvih Ivšićevih uredničkih radova bilo priređivanje za tisak Maretićeva trećeg (Matičina drugog) izdanja Homerove Ilijade, a Ivšićev posljednji takav rad upravo je priređivanje za tisak šestog (Matičina petog) izdanja istoga djela koje je izašlo god. 1961 (Ivšić je umro 14. I. 1962).

God. 1955. u okviru Instituta za fonetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, objavio je, u zajednici s prof. M. Kravarom, popratnu knjižicu: „Srpsko-hrvatski jezik na pločama. Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama.” Nakon Predgovora u Uvodu se iznose opći fonetski pojmovi, Upute za upotrebu ploča, osnovne crte srpsko-hrvatskoga izgovora, Komentar i vježbama. Zatim dolaze Recitacije i Tekst ploča i konačno Rječnik u koji su unesene one riječi koje dolaze u vježbama i tekstovima, s ruskim prijevodom.

²⁰ Usp. Bibliografiju Jezika I.–XX. godišta. S Ivšić je prije potpisivanja Zaključaka Novosadskog sastanka dodao pismenu bilješku: „Ovaj potpis dajem s napomenom da izjava u 4.7 Zaključaka ne smije služiti za propagandu ekavskog izgovora na dosadašnjem književnom ijekavskom području.”

²¹ Jure Kaštelan, Novo hrvatsko izdanje Homerove Ilijade i Odiseje, Republika, 1951, str. 771.

²² J. Kaštelan, n. d, str. 772. – Usp. Ladanovo mišljenje o Maretićevu prijevodu: „Ima nešto u samoj prirodi hrvatskog jezika, naročito u njegovoj pridjevnosti i padežnosti, po čemu je naš izraz bliži epskom Homerovu idiomu nego, na primjer, engleski ili njemački. Možda je to i zbog one pastirske prodrnosti u jeziku naših anonimnih epskih i lirskih pjesama, ili zbog kovkosti uzorne štokavštine, kojom je Maretić tako majstorski vladao..., a Maretić je u tome bio mnogo veći pjesnik nego što je sam ikada i pomislio, i mnogo više nego što su mu to drugi bili skloni priznati”.

U škarama, Zagreb, 1965, str. 158–159. – Određene zasluge pri tome ima i S. Ivšić.

Uglavnom se drži Karadžićeva akcenta, akcentat prelazi na proklitiku ne samo s jednosložni! riječi: *nâ tŕg, â dvâ*, i ne samo sa dvosložnih: *zâ oko, nâ ljestve, ù vrtu, nâ zêca, pò bâšci, ù Skoplje, prekò šumê, izâ lâdê, prêko zîda, ì òvce, ì žeti, ì krîknê*, nego i s tro-složnih riječi: *zâ novine, ì svačega, pò selima, nê prevarî*.

Kao što je rečeno, prikazan je ne samo izgovor pojedinih riječi i njihov akcent nego i intonacija, isticanje riječi u rečenici, a sve je to izvršeno vrlo minuciozno i dosljedno, sve potvrđeno mnoštvom primjera: riječi i rečenica (npr. Sjedi âmo, ali sjedi mîrno!).

Ivšićev poseban interes za akcenatska pitanja vidi se i u njegovu radu oko srednjoškolske terminologije. S prof. Belićem akcentuirao je sve izašle srednjoškolske terminologije Gramatičku (1932) Zoološku (1932), Književnu (1933), Botaničku (1934), Higijensku (1934), a prva i treća izašle su i u Ivšićevoj redakciji.

VI.

Ivšić je doista bio „rijedak lingvist i filolog, kakvih je bilo malo ne samo u našoj zemlji nego i u slavenskom svijetu uopće”, a kako se vidi iz dosadašnjeg i nepotpunog prikaza trajnu je brigu posvećivao književnom jeziku „upravo onda kad mu je ona bila najpotrebnija.”²³

Kao mlad stručnjak nastupao je vrlo autoritativno, odlučno, strogo, katkada mladenački preoštro. Ipak, Ivšićevi su sudovi o konkretnim jezičnim zamjerkama bili u većini ispravni. Imao je mnogo znanja i osjećaja, pa je već kao mlad lingvist bio na zamjernoj znanstvenoj visini, ali u toj pedantnoj kritici mogu se ipak zapaziti i određene pretjeranosti, preoštri opći sudovi u globalnim ocjenama pojedinih djela što ih je kritizirao.²⁴

Bio je uglavnom dosljedan sljedbenik jezika kako je kodificiran u djelima V. Karadžića i Đ. Daničića, čvrsto uvjeren da će se na tim osnovama književni jezik izgraditi najdosljednije, da će biti najhomogeniji. U tome je ostao u osnovnim načelima dosljedan čak i onda kada je u pojedinostima upotrebna norma hrvatskog književnog jezika već i nadvladala, prihvaćajući u određenoj mjeri drugačija rješenja. To se vidi u nedovoljnoj prihvatljivosti njegova stava kada je oštro zamjerio N. Andriću upotrebu pridjeva *potmuo* u značenju *mukao, mukli* („vodi se ...potmuli i nečujni boj”), tvrdeći da znači samo „*kao potamnio, potmuran*” (prema Broz-Ivekovićevu Rječniku), pri čemu je suviše suzio značenje toga pridjeva.

Instrukivan je slučaj s prigovorima čitatelja Hrvatskoga jezika koji su uredniku zamjerali što je u oznaci adrese uredništva upotrijebio riječ Univerzitet. U br. 2–3 Ivšić odgovara na prigovor čitalaca s napomenom kako se on ne protivi ni riječi *sveučilište* koju su napravili nekadašnji slavensrpski pisci po grčkom ugledu, a ilirci je od njih preuzeli. Internacionalna riječ univerzitet upotrijebljena je, veli, tek kao oznaka adrese. No, da je uzeta i drugdje, mogla bi se opravdati kao što je ustaljena i riječ *seminar* a ne

²³ Mate Hraste, Prof. dr Stjepan Ivšić, Jezik, IX/1961, br. 4, str. 97. i 100. – U Književnim horizontima, 1935, u br. 1–2, na str. 28–30, možemo u „Razgovoru sa dr. T. Maretićem” pročitati da su najbolji đaci prof. Maretića bili Slovak D. Rupeldt (koji se ubio 9. prosinca 1896) i Stjepan Ivšić.

²⁴ Usp. Zlatko Vince, Polemika Ivšić–Andrić oko „Braniča jezika hrvatskoga”, Filologija JAZU, knj. XI, 1982–1983, str. 197–227.

možda *sjemenište*. Ako nam ne smeta *gimnazija* i *realka*, ne bi nam trebao smetati ni *univerzitet s fakultetima*, *rektorom*, *dekanima*, *pedelom* i sl. Ostavljajući na miru *kinema*, *teatar*, ili *kino*, *circus* i *amfiteatar*, *dramu*, *komediju*, *tragediju*, *operu*, *premijeru* i *reprizu* ne bi se trebalo bojati ni *teatra*. Neke su riječi neprevodljive jer su, pored običnog značenja povezane i s drugim prenesenim ili metaforičkim značenjem. Ipak, od broja 3–4. zamijenjena je na omotnoj stranici časopisa riječ *univerzitet* riječju *sveučilište* kao što je ostalo i Hrvatsko narodno *kazalište* (pored upotrebe i riječi *teatar*) i kao što stoji – još od vremena izgradnje lijepe secesionističke zgrade – *Sveučilišna* knjižnica.²⁵

Kuzmić je očito pretjerao u purizmu, zamjeravajući Ivšiću i onda kada za to nije imao pravo, ali u određenim slučajevima (kao što su nabrojani, ali i neki drugi) Ivšićev savjet nije bio prihvatljiv. Tako nije uspio ni svojim prijedlogom da se ime *Maček* deklinira *Mačka*, *Mačku*, a ne *Mačeka*, *Mačeku*, što je prevladalo.

Zalagao se za posvemašnju pravilnost novoštokavskog akcenta, zasnivajući je na povjesno-poredbenim akcenatskim načelima odnosno na autoritetu Karadžićeva rječnika. Tako je tražio i prelazanje akcenta na proklitiku ne samo u prijevodima klasičnih djela kao što su Homerova *Ilijada* i *Odiseja* i slično nego i u drugim, običnim tekstovima. Koliko god to pokazivalo Ivšićevu pedantnost i dosljednost, takav način naglašavanja često je bio teško provodljiv jer je bio previše udaljen od opće upotrebne norme. Ipak je, npr., u već citiranoj knjizi *Srpsko-hrvatski jezik na pločama* donio za kose padeže lične i povratne zamjenice samo sekundarne, zapadnoštokavske naglaske: *měne*, *měni*, *těbe*, *těbi*, *sěbe*, *sěbi*, dakle one koje je preporučivao i zalagao se za njih i Nikola Andrić u svome *Braniču*, a u naše gramatike ušle su u Hrvatskoj tek u poodmaklim izdanjima „Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika” Brabeca, Hraste i Živkovića.²⁶

Od pojave Ivšićevih jezičnih intervencija prošlo je sedamdesetak ili bar četrdeset–pedeset godina, što je u razvoju modernog književnog jezika već veliko razdoblje. Stoga nije ni neobično što se ni svi Ivšićevi zahvati i prijedlozi ne mogu prihvatiti bez određene rezerve.

Pokazujući kako u ponečemu danas drugačije sudimo nego što je to činio Ivšić, npr. 1911, odnosno u kasnijim godinama, pa i 1938–1939, kada je pokrenuo *Hrvatski jezik*, ne govorimo o nekim Ivšićevim promašajima ili čak pogreškama, nego se više ističe određena i razumljiva nužnost u promjenama i razvitku jezika kao žive građe.²⁷

Ali, Ivšić je pogadao naći pravu mjeru i optimalno rješenje, u mnogo više primjera nego što bismo i očekivali s obzirom na činjenicu da je bio Maretićev đak i sljedbenik

²⁵ Usp. HJ, str. 63–64.

Već je A. Barac sumnjao u ispravnost Maretićeve težnje za internacionalizmima, pa nije odobravao Maretićevu sugestiju da se mjesto *glazba* upotrebljava *muzika*, mjesto *redar* – *policaaj*. Usp. Z. Vince, Barčevi poticaji proučavanju hrvatskoga književnog jezika, Barčev Zbornik, Zagreb, 1984, str. 235.

²⁶ Kao honorarni lektor Narodnog kazališta u Puli zamolio sam prof. Ivšića da mi pregleda akcentuirane tekstove što sam ih izvršio za pojedine predstave u pulskom kazalištu, ali često nisam nikako mogao prihvatiti Ivšićevu krajnju dosljednost u stavljanju akcenata pojedinih riječi, pogotovu ne sasvim striktno prelazanje akcenta na proklitiku, kada se radilo o trosložnoj riječi. Ivšić kao da nije priznavao dubletnih akcenata, od kojih su neki prevladali.

²⁷ Lj. Jonke, Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika JAZU, XXIII. knj., Dodatak, Zagreb, 1976, str. 122.

njegovih osnovnih pogleda. To nam lijepo pokazuje detaljna analiza Ivšićevih zahvata u tekstu: Tana Mažuranića „Od zore do mraka”.

Već je prikazano kako je Ivšić primjećivao i najmanju hrapavost i stilsku nepravilnost u tuđem tekstu,²⁸ pa je razumljivo da je naročito pazio na svoj izraz koji je redovito uravnotežen, skladan, stilski dotjeran, do minucioznosti promišljen. Toga je on svjestan, pa zato izričito veli kako „bez dotjerivanja rijetko nastaje i jedna isto duža savršena rečenica”. Radovi su mu doista koncizni i zbiti, nabijeni podacima, stoga nam se čine neobičnima takva mjesta kao što su ona kad opisuje svoj snažni doživljaj pri prenošenju Bašćanske ploče s otoka Krka u Zagreb, ravno prije pola stoljeća.

Diže se južnjak, i razbija noćnu tišinu. Čujem i valove kako udaraju u stijene i zidove. Vjetar fijuče... Čini mi se, da sa njegovim zavijanjem čujem ridanje i jaukanje, koje dolazi preko brda Treskavca i Veloga Vrha kod Jurandvora, gdje se rastužila i gorko rasplakala sv. Lucija, što se morala rastati od svoje drage ploče, koja svijetu kazuje, da je njezin dobrotvor, onaj „dobri i sveti” kralj Zvonimir, koga „nevjerni Hrvati” ubiše, a sad i njoj jedan Hrvat odnese njezin dragi kamik! I meni bude žao sv. Lucije, pa zaplačem i ja s njom i sa svima pobožnim jurandvorskim ženama, koje se jučer čudahu, što njihova sv. Lucija i ne htjede da kazni one, koji njezinu crkvicu, ne bojeći se ni strašne kletve na ploči, zaštićeni žandarskim bajunetama, plijene! Sv. Luciju plače... S njom plačem i ja. Oh, kako mi je nekad, kad sam bio nerazborito ludo dijete, bila strašna i mrska ta svetica, koja mi se u navečje svoga godovnoga iz vatrene bundevske lubanje strašnim zubima grozila, da će mi spaliti prste, ako ne budem dobar, a kako mi je poslije od kad sam prvi put stupio u njezinu jednu jurandvorsku kapelicu, u kojoj je sačuvala našu „zlatnu ploču” hrvatskoga jezika, postala blaga i draga! Zato i sad dijelim njezinu tugu, pa je mirim. Tješim je kao majku, koja se mora rastati od svoga bolesnoga jedinčeta, ako hoće, da mu se zdravlje vrati i život očuva. Velim joj, neka ne plače, jer njezina ploča odlazi u svoj rod, koji je u boljim i povoljnijim prilikama, koji će nad njezinom pločom lebdjeti s jednakom ljubavlju s kojom i ona i koji će taj naš dragi kamen čuvati, dok bude koljena Hrvata, koji nisu onako divlji i bijesni, kako su bili oni, koji su „kako psi na vuke lajući” nasrnuli i ubili njezina kraljevskoga dobrotvora.²⁹

Tu je pedesetogodišnji Ivšić dao maha i svojim osjećajima – dokaz kako je svoj rad smatrao duboko korisnim i opravdanim.

U mladenačkoj Ivšićevoj polemici s N. Andrićem oko njegova „Braniča” ironizira Andrić Ivšićevo insistiranje na autorstvu ispravljenih nekih dijelova Braniča u 2. izdanju. Odbijajući sve Ivšićeve prigovore, Andrić samozadovoljno kliče kako je zadovoljan što je napisao tu knjigu te izazovno poziva Ivšića da nastavi mjesto njega i izda svoja slična djela iz područja književnog jezika. Ivšić je to mogao ostvariti da je formulirao i sabrao svoje brojne bilješke, svoje zahvate u Mažuranićev tekst *Od zore do mraka* i, pogotovu, svoju vrlo živu suradnju u Hrvatskom jeziku, čime bi nadmašio Andrića i preciznošću i dosljednošću i dubinom gledanja na mnoge probleme književnog jezika.

²⁸ Z. Vince, *Polemika Ivšić–Andrić...*, str. 208.

²⁹ *Jutarnji list*, 2. IX. 1934, str. 8.

Samo, Ivšić je bio čovjek vrlo široka znanstvenog interesa pa nije imao vremena ni volje ni snage napisati kakvu gramatiku, poput Maretića, ili kakvo drugo slično djelo, ali je zato „dublje pronikao u bit fonetskih i akcenatskih sistema i u njima isticao strukturne elemente, koji su gramatičarima i filozozima stare škole ostali skriveni”. Slično kao i A. Belić, i Ivšić započinje s dijalektološkim radom udubljujući se u akcentologiju samo što srpski filolog prelazi na pitanja suvremenog književnog jezika i na opću lingvistiku, dok se Ivšićev interes usmjeruje – kako je na početku rečeno – na književnost srednjega vijeka, na tekstološki i filološki rad.³⁰

Ipak, ni njegov rad na problematici književnog jezika ne treba smetnuti s uma jer je bio prodoran, poticajan i koristan. Da ga nije na druga područja znanstvenih ispitivanja odvuksa njegova široka radoznalost, na polju istraživanja književnog jezika dao bi još i više.

S a ž e t a k

Zlatko Vince, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 808.62:800.853(091), izvorni znanstveni članak, primljen za tisak 14. ožujka 1985.

Stjepan Ivšić and the Croatian Standard Language

In this paper the author discusses professor Ivšić's work in the field of Croatian Standard Language.

SROČNOST S RIJEČIMA U KOJIMA SE RAZLIKUJE OBLIK I BROJ

Stjepan Babić

Često je moguć različit izbor sročnosti s riječima kojima se razlikuje oblik i broj. To su one riječi koje su oblikom jednina, a značenjem množina i obratno ili kad se iz poštovanja za jednu osobu upotrebljava množina.

Takve su zbirne imenice:

1. *braća, gospoda, vlastela, djeca*;
2. zbirne imenice na *-ad, -adija, -arija, -urlija*;
3. ostale zbirne imenice.

Te imenice označuju množinu, a oblikom su jednina. Da su oblikom jednina, pokazuje njihova sklonidba. Sklanjaju se kao imenice u jednini prema obrascu u koji idu: imenice pod 1. i 2. kao *žena*, osim imenica na *-ad* koje se sklanjaju kao *stvar*, a ostale kao *selo* i *polje*.

Nepodudarnost između broja i značenja imaju i imenice plurale tantum, ali one nemaju ni izbora ni kolebanja u sročnosti, sročnost je uz njih prema obliku pa ih u pravilima o sročnosti nije potrebno posebno ni navoditi.

³⁰ J. Hamm, *Ivšić, Stjepan*, Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, str. 409.